

5. Utvidet fagmiljø i eget hus i Kalfarveien (2003–2020) og flytting til Alrek helseklynge

Michael 2022; 19: Supplement 29, 192–201.

En mangeårig jakt på det komplette samfunnsmedisinske hus tok tilsynelatende slutt ved flyttingen til Kalfarveien 31 i 2003. Ikke bare fikk vi samlet alle instituttets seksjoner, men det viktige Folkehelseinstituttet flyttet inn som en stor partner. Og vi flyttet ikke til hvilket som helst hus! Den gamle og vernede Pleiestiftelsen for Spedalske No 1 (figur 1) ga oss konkrete røtter til 150 år med medisinske forskning i Bergen. Allmennmedisinmiljøet vokste i sitt eget hus;

Figur 1: Anlegget i Kalfarveien 31 sto ferdig i 1857 som Pleiestiftelsen for spedalske nr. 1. I tillegg til den store hovedbygningen, er det to portbygninger mot hovedveien og et stort verkstedbygg fra 1958 mot jernbanen (Paviljongen). Foto: Widerøe's Flyveselskap AS ca. 1970/Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.

Paviljongen. Men i 2020 ga vi oss igjen flytting i vold, og vi ble en del av Alrek helseklynge. I denne delen av boken er det fylldig omtale av allmennmedisinsk forskning og undervisning de siste 20 år, og om hvordan vi hadde det disse årene.

For institutthistorien spiller bygningene i denne perioden en helt sentral rolle. Vi gir derfor plass til en kort presentasjon av anlegget som huset instituttet i ca. 17 år, mens Alrek helseklynge presenteres i et eget kapittel.

Kalfarveien 31 – en viktig adresse i Bergenshistorien

Det har siden midten av 1850-tallet vært en rekke ulike bygninger på dette området, som hadde navnet Lungegårdsmarken, etter eiendommene til riksråd Vincens Lunge, som fikk overdratt enorme landeiendommer fra kongen i 1528. Lungegårdshospitalet, også kalt Lungegårdens sykehus, ble oppført her som helbredelsesanstalt for spedalske og andre hudsyke, etter stortingsvedtak i 1845.

Hovedbygget: Pleiestiftelsen for Spedalske No 1

Hovedhuset ble bygget som *Pleiestiftelsen for spedalske No. 1*, et statlig sykehus for spedalske, og ble tatt i bruk 1857, som delvis avløsning for St. Jørgens hospital, byens første leprasykehus fra ca. 1400. Den toetasjes H-formede trebygningen, tegnet i sveitserstil, ble oppført ved siden av Lungegårdshospitalet, og hadde 44 pasientværelser med plass for i alt 280 pasienter. Med en grunnflate på 1750 kvm og totalareal på 7235 kvm er den landets største trebygning. I hagen vest for hovedbygningen stod et lite likkapell i tilknytning til obduksjonsrommene. Dette ble revet 1954/55.

Ved Pleiestiftelsen ble det fra 1895 også foretatt meteorologiske observasjoner. Målestasjonen var fra 1903–26 en del av Bergen meteorologiske stasjon, slik at en del av Bergens mange nedbørsrekorder er målt her.

Pleiestiftelsens vigslede kapell lå midt i hovedbygningens annen etasje, tverrstilt i forhold til bygningens lengdeakse. Taket er kronet av et firkantet, diagonalstilt tårn. Kapellet ble ombygd etter at Pleiestiftelsen opphørte, og delt i flere rom til bruk for ulike formål, men er senere brakt tilbake til sitt opprinnelige utseende og brukt som kantine (figur 2). Bygningen ble fullstendig rehabilitert i 1991–1998. I 2013 fattet Riksantikvaren vedtak om fredning av eiendommen ved egen forskrift.

Gerhard Armauer Hansen (1841–1912) ble ansatt som lege ved Pleiestiftelsen i 1868. Det var her han påviste leprabasillen (*Mycobacterium leprae*) i 1873. Armauer Hansens arbeidsrom er bevart som i hans tid (Armauer Hansens minnerom): Bøkene, instrumentene og mikroskopet er her, men også avstøpninger av deformerte hender og forkrøplede føtter på sprit.

Figur 2: Kantinen i hovedbygget, det gamle kapellet, etter rehabiliteringen på 1990-tallet. Kantinen, drevet av inkluderingsbedriften Beredt, var instituttets sentrale møteplass for bespisning, fester, doktormiddager, fødselsdagsfeiringer, julelunsjer og endatil bryllup. Foto: DNB Næringsmegling.

Antallet pasienter ved Pleiestiftelsen sank raskt utover på 1900-tallet (1913: 74, 1940: 18), og i 1955 var det bare sju igjen.

I Pleiestiftelsen ble verdens første medisinske personregister startet i 1856. *Lepraarkivene i Bergen* ble i 2001 innvotert på listen over UNESCOs arkiver for *Memory of the World*-programmet, sammen med originalmanuskriptet til Ibsens *Et dukkehjem*. Norge ble dermed for første gang representert i dette eksklusive verdens kulturarkiv.

Fra leprasykehus til attføringsinstitutt og NAV-kontor

Statens attføringsinstitutt (senere *Statens arbeidsmarkedsinstitutt*) overtok bygningen og ansvaret for de siste sju pasientene i 1956 og helseinstitusjonen ble nedlagt 1992. «Attføringsinstituttet» (lokalt i Bergen kalt «Attføringsen») hadde ca. 70 plasser fordelt på diagnoseavdeling, arbeidstreningsavdeling og nattsanatorium. Institusjonen ble nedlagt 1992, og lokalene ble i første omgang overtatt av Fylkesarbeidskontoret i Hordaland; deretter NAV. Det statlige eiendomsselskapet Entra Eiendom ble eier av bygningen i 2000, men solgte videre til private i 2016.

Det er ikke rart, ut fra aktivitetene i huset gjennom 150 år, at mange følte at Institutt for samfunnsmedisinske fag nå virkelig var tilbake til røttene og var der det hørte hjemme for all fremtid. Instituttet foreslo at bygningen skulle få navnet Armauer Hansens Hus. Dette ble imidlertid avslått, da fakultetet allerede hadde et viktig hus med det navnet på Haukelandsområdet.

Paviljongen: Fra verkstedbygg til allmennmedisinsk hus

Etter at noen bygninger ble revet, ble det i 1958 oppført et stort verksted- og kontorbygg til bruk for Attføringsinstituttet. Da Universitetet overtok i 2003, var verkstedbygget leid av Sivilforsvaret.

Det er uklart om navnet *Paviljongen* fulgte med leieavtalen, eller om det oppsto som begrep i forbindelse med flyttingen. I følge *Store norske leksikon* er en paviljong en liten bygning, oppført i tilslutning til en større bygning eller i et hageanlegg, som lysthus eller for musikk, men ordet brukes også om en frittstående bygning som utgjør en del av et bygningskompleks, som ved sykehus og skoler. I brev og eposter fra 2002/2003 er navnet skrevet med liten forbokstav, paviljongen, som en antydning om at det ble brukt som en ren identifikasjon av huset, men som da senere har festet seg som selve navnet på bygningen.

Bygget måtte uansett rehabiliteres og ombygges. Det er et stort hus på nesten 1000 kvm, og har plass til ca. 50 kontoret pluss fellesrom. Mange av kontorene og fellesrommene ble beholdt med minimal oppussing, men hele garasje- og verksteddelen måtte ombygges til kontorer. Første gang kapittelforfatteren var på besøk til det som skulle bli mitt fremtidige kontor, sto der en stor Volvo lastebil på betonggulvet, med garasjeport fremfor!

Det var stor intern diskusjon om hvor seksjonene skulle plasseres. «Alle» ville fortrinnsvis i hovedbygget. Det var en vanskelig kabal, som endte med at Seksjon for allmennmedisin måtte plasseres i Paviljongen, helt eller delvis. Dette var en avveining, men et samlet fagmiljø veide tyngst, og høsten 2003 kunne flyttingen skje. Da var det også avklart at Ulriksdal legesenter skulle flytte inn i nyinnredete lokaler i kjelleren av Paviljongen, nå som *Fjellsiden legesenter*. Dette er nærmere omtalt i kapitlet om legesentrene fra 1972 til i dag. Utenom Seksjon for allmennmedisin, fikk Paviljongen plass til Seksjon for fysioterapi og noen andre funksjoner.

Nytt navn?

Da allmennmedisin var plassert, kom også spørsmålet om et eget navn på dette huset opp. Førsteamanuensis i sosialmedisin og fastlege Siren Haugland fikk sammen med Steinar Hunskår sommeren 2003 i oppdrag å komme med et navneforslag på paviljongen. Etter diskusjoner i fagmiljøene ble forslaget

Villads Nielsens hus. I 2003 ble det markert at det norske offentlige helsevesen var 400 år. Den formelle foranledningen var at den danske medicus Villads Nielsen (ca. 1564–1616) fikk midler fra kongen i 1603 for å fortsette sitt virke som lege i provinsbyen Bergen i kongeriket Danmark-Norge.

Vi vet ikke mye om Villads Nielsen, men han var langt fra den første legen i Norge, og heller ikke den første med lønn fra det offentlige. Men som den første i Norge i et klart definert legeembete, står han som et sterkt symbol for de antydningene til et rudimentært helsesystem som vokste frem i Danmark-Norge i løpet av 1600-tallet. Han representerer begynnelsen på en rask og grunnleggende moderniseringsprosess, en prosess der ansettelsen av leger i dobbeltmonarkiets tjeneste kan tolkes som et uttrykk for statens evne og vilje til å ta ansvar for undersåttenes helse. Historien til det offentlige helsevesen i Norge starter derfor her, eller omtrent her. I 1603 hadde Villads Nielsen allerede vært i Bergen noen år og drevet legepraksis.

Navneforslaget fikk støtte i instituttet og ble oversendt til fakultetet og Bergen kommune. Men kommunen svarte tilbake at det var svært lite ønskelig med personnavn knyttet til bygninger, og det var en stor sak å få dette offisielt på plass. Med det var forslaget dødt, og det kjedelige, men dog beskrivende, navnet *Paviljongen* ble beseglet.

Lite fellesrom, men Spissøen ble sentral

Ved rehabiliteringen måtte man bestemme balansen mellom kontorer og fellesrom. Skulle man innrede flere undervisningsrom og grupperom med tanke på at legestudentene kunne ha sin allmenmedisinundervisning i Paviljongen? Man prioriterte kontorplasser, og det ble bare prosjektert plass til et par grupperom, intet lunsjrom, og kopimaskiner og printere etc. ble plassert i korridorene. Men man bygde om tre kontoret til et konferanse- og undervisningsrom (figur 3). Og dette rommet fikk et navn som virkelig sto seg i alle år: *Spissøen*. Senere ga vi også navn til et lite møterom: *Humerfelt-rommet*.

Spissøen var verken spesielt stort eller avansert teknologisk innredet, men ble i alle årene i Kalfarveien det sentrale møterommet for undervisnings-, fag- og forskningsmøter, samt seminarer og markeringer knyttet til det samlede allmenmedisinske fagmiljøet. Og navnet var ikke tilfeldig valgt. Det ble laget en liten plakett som hang utenfor rommet:

Møterom Spissøen

Dette møterommet er oppkalla etter Kari Nilsdatter Spidsøen frå Moster, som var pasient ved Pleiestiftelsen. Overlege Gerhard Henrik Armauer Hansen vart i 1881 frådømt stilling si ved institusjonen etter å ha blitt dømt etter tiltalen:

«At det naadigst befales, at Læge ved Pleiestiftelsen for Spedalske No 1, konstitueret Overlæge for den spedalske Sygdom, Gerhard Henrik Armauer Hansen skal sættes

Figur 3: Møte i Forskningsgruppen for allmennmedisin i møterommet Spissøen i 2017. Instituttleder og professor Guri Rørtveit orienterer om kommende planer for omorganisering av instituttet til fagområder som organisatoriske enheter. Rundt bordet fra venstre: Bjørn Bjorvatn, Anders Bærheim, Eivind Meland, Thomas Mildestvedt, Sabine Ruths, Kirsti Malterud og Siri Waage. Foto: Privat.

under Justitiens Tiltale for den 3. November 1879 at have stukket den i nævnte Pleiestiftelse indlagte spedalske Pige Kari Nielsdatter Spidsøen¹ i Øiet med en Stærnaal, der kort i Forveien var ført gennem en Knude hos en af den knudede Form af Spedalskhed lidende Patient.»

Dommen var historisk og prinsipielt viktig, og trolig den første forsknings-etiske dom i Norge. Den satte klare grenser for hva man kan tillate seg å gjøre i fremskrittets og forskningens navn. Dommen fikk presedens ved en rekke senere rettssaker. Kari Nilsdatter fikk selv liten glede av dommen. Hun var kommet til Pleiestiftelsen i 1863, 16 år gammel. Året etter dommen ble hun etter søknad flyttet til St. Jørgens hospital, og der døde hun i 1884, 37 år gammel, etter mer enn 21 års innleggelse.

Fra lokalene i Ulriksdal brakte vi med oss en rekke kunstverk fra ulike epoker i instituttets historie. Noen er omtalt i tidligere kapitler. Kunstverkene ble plassert på passende vegger i Paviljongen. Spesielt må nevnes at i fellesarealet hang et maleri av Charlotte Fugelli og at møterommet Spissøen ble utsmykket av et bestillingsverk i form av tre malerier av Ole Frithjof Norheim, vår egen professor i medisinsk etikk (figur 4 og figur 5).

¹ Navnet ble i datiden skrevet som Kari Nielsdatter Spidsøen, slik som her i dommen. I all skriftlig framstilling i moderne tid er etternavnet skrevet som Spissøen. I pakt med dette ble møterommet derfor kalt Spissøen. Nå ville hun kanskje ha brukt navnet Spysøy, etter det som øya heter i dag.

Figur 4: «Uten tittel» – maleri i akrylteknikk av Charlotte Fugelli, ca. 1988. Maleriet hang i Ulriksdal 8c og ble tatt med til Paviljongen i 2003, der det hang i fellesområdet. Fugelli er utdannet ved Statens kunst- og håndverkskole, malerlinjen, Oslo (1981–1984) og ved Vestlandets kunstakademi i Bergen (1984–1985). Foto: Arngeir Berge.

Figur 5: Tre store malerier utsmykket bakveggen av møterommet Spissoen. De er malt av Ole Frithjof Norheim, professor i medisinsk etikk. Han skriver: «Jeg regner meg som søndagsmaler, er ikke profesjonell, og har aldri ønsket å selge malerier. Da låner eller gir jeg dem heller vekk. Bildene er del av en serie på mer enn 20 malerier som er inspirert av japanske steinhager, og da særlig en av de mest berømte som ligger i Zen-tempelet Ryoanji i Kyoto.» Bildene henger nå på Alrek, men på grunn av størrelsen er de splittet opp. Foto: Arngeir Berge.

På ny jakt etter mer areal – Fra utvidelsesplaner lokalt til Alrek helseklynge

Instituttet flyttet inn i lokaler som akkurat rommet de miljøene som kom fra Ulriksdal 8c og Haukelandsområdet, inkludert Folkehelseinstituttet (Medisinsk fødselsregister). Men det var i praksis ingen ekspansjonsmuligheter. Instituttet fikk heller ikke lov av eiendomsavdelingen ved UiB til å «budsjettere» med ekspansjon. Dette ble fort en «varslet katastrofe». Alle miljøene ekspanderte, og nye enheter kom til, ikke minst innen primærhelsetjenesten og allmennmedisin.

Seksjon for allmennmedisin hadde relativt stabilt antall fast ansatte etter flyttingen til Paviljongen, mens prosjektansatte og stipendiater varierte noe. Likevel var det fleksibilitet nok til at alle fikk kontorplass eller kunne dele kontor. Kontorsituasjonen endret seg imidlertid fra 2005–2006, da først Nasjonalt kompetansesenter for legevaktmedisin (NKLM) og deretter Allmennmedisinsk forskningsenhet (AFE) ble opprettet og organisatorisk plassert i Uni Research. Begge enhetene ble da eksterne leietakere, og fikk i sine leieavtaler hånd om spesifikke kontorplasser. Fra 2007 og senere ble situasjonen mer og mer prekær, kontordeling ble regelen, og det ble planlagt at stipendiater kanskje måtte flytte til kjelleren i hovedbygget.

Nasjonalt folkehelseinstitutt ble opprettet i 2002 og overtok da formelt ansvaret for Medisinsk fødselsregister. Det skjedde en samlokalisasjon av flere registre under en felles ledelse, men fordelt på Oslo og Bergen. I 2007 hadde FHI mer enn 50 ansatte i Bergen, og hadde stadig behov for mer plass. Det endte med at Folkehelseinstituttet sa opp leieavtalen i Kalfarveien og i 2016 flyttet til sentrum, der de fortsatt holder hus. Men før det, var det mange prosesser for å holde instituttet samlet og å skaffe mer plass lokalt.

Det ble lansert ulike idéer for hvordan man kunne utvikle eiendommen til å huse flere kontorarbeidsplasser. Men hovedbygningen var vernet, og det var avgrensninger mot motorveien i nord og jernbanen i vest. Flere alternativer ble utredet: Ulike former for brakkebygg på parkeringsplassen foran hovedhuset ble inntegnet, og et større bygg i parken nord for legesenteret ble også prosjektert. En ganske vill, men spennende idé, var å rive Paviljongen og å bygge et 5–7 etasjers bygg nedover i bakken, med gjen-skaping av den klassiske hagen på taket (parkeringsplassen), inngang fra toppen og med første etasje på nivå med jernbanesporene. Det ble også gjort sonderinger om kjøp eller leie av bygninger på oversiden av Kalfarveien.

To prosesser gjorde at disse planene ikke ble eller trengte å bli videreført. For det første gjorde oppsigelsen og utflyttingen fra Folkehelseinstituttet at universitetsinstituttet egentlig fikk for mye areal! For det andre hadde planene om å flytte til Årstadvollen slått rot. Først som et avgrenset prosjekt

for å skaffe mer plass til instituttet, der spørsmålet var enten rehabilitering av det gamle odontologibygget eller rive og bygge nytt i Årstadveien 17. Men inn fra siden og som en ny hovedplan, kom planene om å lokalisere en *helseklynge* på Årstadvollen.

Et alternativ som ble diskutert, var å gjøre Paviljongen om til et rent undervisningsbygg, med flere større undervisningsrom og mange grupperom. Men kostnadene var høye, og verken instituttet eller fakultetet var innstilt på investeringen. I 2016 kunne derfor alle universitetsansatte unntatt de fra allmennmedisin flytte til hovedhuset, etter at Folkehelseinstituttet hadde flyttet ut. NKLM og AFE (ved eieren Uni Research AS) inngikk leieavtale om hele Paviljongen, unntatt sørfløyen, der allmennmedisin holdt til, med til sammen ca. 650 kvm. Som ledd i dette betalte også Uni Research for oppgradering av lokaler, inkludert nytt felles lunsjrom (figur 6). Nå hadde vi i sannhet i bokstavelig forstand et allmennmedisinsk hus i Bergen!

Figur 6: Fra det nye felles lunsjrommet i Paviljongen i 2016. Fra venstre og rundt bordet: Merete Allertsen, Knut Arne Wensaas, Guri Rørtveit, Bjørn Bjorvatn, Tine Almenning Flaa, Anne Lise Hagaseth, Jorun Seim Tennebekk, Kjersti Alsaker, Lisa Marie Haraldseide, Tone Morken, Valborg Baste, Ingrid Keilegavlen Rebnord, Silje Tollefsen, Janecke Thesen (bak), Esperanza Diaz, Sabine Ruths, Signe M. Zachariassen og Sverre Litleskare. Foto: Esperanza Diaz.

For Institutt for global helse og samfunnsmedisin og de allmenntedisinske enhetene i Paviljongen endte historien til slutt med at vi alle flyttet til et flott nybygg i Alrek helseklynge i 2020. Historien om dette er imidlertid omtalt i et eget kapittel.

Instituttet ledelse og organisering 2003–2022

Instituttene ved Det medisinske fakultet hadde i mange år leder som fulgte med en professorstilling, som ofte var den eneste i faget. Fra omkring 1990 skjedde omorganiseringer og en demokratisering, ved at instituttstyrer ble valgt og at det ble opprettet et styre eller et råd som del av lederskapet. Slik var det også ved Institutt for samfunnsmedisinske fag, der professor Grethe Tell var valgt instituttleder før og under flytteprosessen.

I 2005 vedtok universitetsstyret at instituttlederne skulle tilsettes etter åpen søknad, der også eksterne kunne søke. Første tilsatte leder ved instituttet ble førsteamanuensis Anne Kjersti Dalveit fra høsten 2005. Hun fungerte til sommeren 2007, da professor Ander Bærheim fra allmenntedisin tok over i ett år, før professor Rolv Terje Lie var instituttleder i to tilsattperioder fra 2008 og frem til 2016. Fra 2016 har Guri Rørtveit, professor i allmenntedisin, vært instituttleder og hun er nå (2022) i sin andre fireårsperiode (2020–2024).

Etter flyttingen til Kalfarveien var organiseringen den samme, instituttet besto av seksjoner som sto for forskning og undervisning innen sine respektive fag. Dette ble endret i 2008 da forskergruppene ble den bærende organisatoriske enheten. Allmenntedisin fortsatte som en stor, felles *Forskningsgruppe for allmenntedisin*, og *Seksjon for allmenntedisin* ble formelt historie fra 2010. I 2018 skjedde enda en omorganisering, og instituttet ble inndelt etter fagområder, og *Fagområde for allmenntedisin (FAM)* ble dannet. Disse endringene er nærmere omtalt i kapitlene om forskning og undervisning.

Navnet på instituttet ble endret i 2013 fra *Institutt for samfunnsmedisinske fag (ISF)* til *Institutt for global helse og samfunnsmedisin (IGS)*. Heller ikke denne gangen kom allmenntedisin eller primærhelsetjeneste til syne i navnet, men det nye engelske navnet ble *Department of Global Public Health and Primary Care*, slik at internasjonalt ble primærhelsetjenesten markert. Bakgrunnen for navneskiftet var at ISF ble slått sammen med *Senter for internasjonal helse*, et forsknings- og utdanningsmiljø av betydelig størrelse som holdt til på Årstadvollen i Overlege Danielsens Hus. Der er de fortsatt, og fra 2020 er senteret derfor geografisk plassert sammen med resten av instituttet i Alrek helseklynge.